

УДК 347.9:342.7:35.077.3(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2022.3.65>

В. М. Бабенко

здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ

У статті визначено, що давньоруський етап становлення нотаріату на території України є фундаментальним періодом формування первинних елементів документарного забезпечення правовідносин, що виникали в суспільстві. Попри відсутність інституційного оформлення нотаріальних органів у повному розумінні, вже у XII–XIV століттях спостерігаються ознаки зародження функцій, споріднених із сучасним нотаріатом. У статті підкреслено поступову інституціоналізацію документарного оформлення правочинів та зміцнення письмової форми як юридичного засобу забезпечення зобов'язальних правовідносин. В епоху Литовсько-Руської держави чітко простежується нормативна вимога фіксації договорів у присутності уповноважених осіб та обов'язкової реєстрації в офіційних книгах, що стало підґрунтям для становлення первинного реєстрового обліку правочинів. У добу Української гетьманської держави нотаріальні функції були органічно інтегровані в адміністративно-військову систему управління, зокрема через діяльність писарів та канцелярій, які виконували функції з обробки, оформлення та фіксації публічно-правових актів, що засвідчує не тільки правову зрілість суспільства, а й високу роль публічного управління у легітимації правових дій. У статті визначено, що Радянський етап становлення нотаріату в Україні позначився глибокою трансформацією цього інституту відповідно до політико-правових ідеологем тоталітарної держави. Нотаріат остаточно втрачає автономію та перетворюється на жорстко централізовану ланку державного апарату, що перебуває під прямим контролем органів виконавчої влади СРСР та УРСР. Після затвердження Положення 1924 року та Закону УРСР 1974 року нотаріальні контори функціонували виключно як державні установи, фінансовані з бюджету, а нотаріуси стали державними службовцями з обмеженням у професійній свободі, що забезпечувало повне підпорядкування нотаріальної діяльності інтересам держави, а не громадянина, що кардинально змінювало саму суть інституту, який історично мав захищати приватні права. У статті сформовано, що сучасний етап розвитку нотаріату в Україні ознаменувався кардинальною трансформацією цього правового інституту – від централізованої державної структури радянського зразка до змішаної моделі, що поєднує державну й приватну форми діяльності, який був зумовлений як об'єктивними викликами доби постсоціалістичних реформ, так і глибокими структурними кризами у функціонуванні радянської системи нотаріату: перевантаженість, брак мотивації у нотаріусів, слабке кадрове забезпечення та низький рівень організаційної ефективності. Прийняття Закону України «Про нотаріат» у 1993 році стало поворотним моментом: законодавчо було закріплено існування приватного нотаріату, що ліквідувало державну монополію на нотаріальні послуги та заклало підвалини для формування конкурентного професійного середовища.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, адміністративно-правовий механізм, взаємодія, контроль, нотаріат, нотаріус, охорона, права людини, статус.

Актуальність теми. У сучасних умовах правової держави інститут нотаріату України набуває особливої ваги як складова адміністративно-правового механізму охорони прав людини. Його еволюційне становлення та функціональний розвиток прямо впливають на забезпечення стабільності правових відносин, превенцію правопорушень та

захист приватних і публічних інтересів. Водночас трансформаційні процеси в системі публічної влади, діджиталізація адміністративних послуг та інтеграційні євроатлантичні прагнення України зумовлюють необхідність оновленого наукового переосмислення ролі нотаріату як гаранта реалізації та охорони основоположних прав людини через адміністративно-правові інструменти.

Дослідження особливостей становлення та розвитку інституту нотаріату є своєчасним у контексті посилення ефективності державного контролю, правової визначеності процедур та підвищення довіри до публічних сервісів. Саме нотаріат, функціонуючи на перетині приватного інтересу та державного регулювання, забезпечує юридичну обґрунтованість правочинів, правову безпеку громадян та сталий правопорядок. Тому актуальність дослідження полягає у необхідності комплексного аналізу адміністративно-правової природи нотаріальної діяльності в Україні, її історичних передумов, нормативно-інституційних перетворень та сучасних викликів у сфері правового захисту.

Огляд останніх досліджень. Інститут нотаріату в адміністративно-правовому механізмі охорони прав людини в Україні комплексно аналізувати такі вчені як: Н. Армаш, О. Бандурка, К. Білько, Р. Будецький, М. Бурбика, Є. Гетьман, Н. Горбань, А. Гуледза, Г. Гулевська, Л. Данюк, Ю. Желіховська, Д. Журавльов, О. Золотухіна, Н. Ільєва, О. Красногор, Ю. Нікітін, У. Палієнко, С. Розсоха, В. Тищенко, С. Фурса, К. Чижмарь, В. Юрченко та ін.

Однак, в умовах новітньої трансформації інструментів захисту та охорони прав людини, новітню роль інституту нотаріату слід переглянути, що обумовлює актуальність наукових викликів у цій площині.

Мета статті полягає у тому, щоб дослідити та розкрити особливості становлення та розвитку інституту нотаріату в Україні.

Виклад основних положень. Досліджуючи становлення та розвиток інституту нотаріату, перш за все варто сказати, що поняття «нотаріат» лексично походить від латинського слова «note», що в перекладі означає «знак». Як інститут права він вперше з'явився в Стародавньому Римі в III столітті до н.е. Перша згадка про професію «табеліонів» прийшла з часів римського імператора Костянтина (316 рік до н.е.). Це були особи, які не були державними службовцями, але під контролем держави складали за винагороду юридичні акти, судові папери, проекти правочинів [1, с. 49].

Як зазначають окремі автори, історія українського нотаріату відзначається осо-

бливостями в такій мірі, у якій був історичний процес розвитку української нації, держави і права. Спочатку на Русі складання письмових актів при укладенні правочинів було виключним явищем. Наприклад, у «Руській Правді» немає жодної вказівки на письмові документи, як на докази існування юридичних відносин. І це природно, бо Давньоруська держава була ранньофеодальною монархією, де йшов процес становлення феодального ладу і панувало натуральне господарство. Тому й потреби у вітчизняних «табеліонах» не було. Перші письмові форми правочинів в Україні – Русі починають з'являтися в період феодальної роздробленості у XII столітті. Це окремі уставні і жаловані грамоти удільних князів, а також деякі документи приватних осіб, головним змістом яких було придбання та відчуження прав на землю та холопів. У Галицько-Волинському князівстві прикладом таких документів були – Грамота князя Івана Ростиславовича (1134 рік), «Рукописаніє» князя Володимира Васильовича (1287 рік), «Уставная грамота» Мстислава Романовича (1289 рік) та інші. Окремі дії нотаріального характеру виконував галицький печатник [2, с. 16].

Органи українського нотаріату за часів Київської Русі зобов'язані своїм зародженням, насамперед, економічним процесам – розширенням торговельної діяльності та збільшенням торговельного обігу. Усна форма правочину вже не відповідала потребам часу. Низький рівень освіти населення і збільшення попиту на юридичні послуги призвели до виникнення перших нотаріальних функцій. Заповнити потребу в складанні документів у письмовій формі змогли так звані дяки та піддячі. Спочатку це були люди вільної професії, а з розвитком приказної системи стали обов'язковими членами державних органів, серйозно впливали на хід судових і адміністративних справ. Основним завданням дяків та їхніх помічників-піддячих було ведення діловодства в державних установах, складання і підписання грамот, видача оригіналів, копій документів і довідок. Також, дяки виконували і нотаріальні функції, які їм були надані відносно нерухомості (XIII століття). Паралельно з при-

казними дяками в XIV столітті з'являються майданні піддячі, які складали письмові акти в містах. На думку багатьох юристів, майданні піддячі є засновниками сучасного нотаріату [3, с. 40].

Тобто, можна сказати, що давньоруський етап становлення нотаріату на території України є фундаментальним періодом формування первинних елементів документарного забезпечення правовідносин, що виникали в суспільстві. Попри відсутність інституційного оформлення нотаріальних органів у повному розумінні, вже у XII–XIV століттях спостерігаються ознаки зародження функцій, споріднених із сучасним нотаріатом. У цьому контексті особливої уваги заслуговує діяльність дяків і піддячих, які, будучи носіями письмової традиції, виконували ключову роль у формалізації правочинів, веденні діловодства та легітимації прав на майно. Ці особи, по суті, стали першими носіями нотаріальної функції, що була викликана до життя торговельними потребами, зростанням соціальних і правових відносин, а також необхідністю забезпечення правової визначеності в письмових угодах. Умови феодальної роздробленості та економічного розвитку сприяли появі перших письмових правочинів, як-от грамоти князів і приватних осіб, які містили нотаріальні ознаки – юридичну фіксацію майнових прав і зобов'язань. Хоча такі документи ще не були створені спеціалізованими нотаріальними структурами, їх наявність засвідчує поступовий перехід від усної форми до письмової, що є знаком для еволюції правового регулювання. Формуванням правового змісту цих актів займалися особи, котрі діяли під контролем князівської або міської влади, чим виявляється державний інтерес у засвідченні правових фактів.

Отже, давньоруський етап не лише демонструє витоки нотаріальної традиції, а й засвідчує становлення передумов до інституціоналізації нотаріату як елементу державного механізму охорони прав людини.

У Литовсько-Руській державі Статут великого князівства Литовського 1588 р. встановлював, як загальне правило, вимогу письмового оформлення

угод. Так, договори купівлі-продажу маєтків, угоди щодо землі, договори позики на загальну суму понад «десять коп грошей» та ін. оформлялися воєводою, старостою, де були гродські суди, тільки у письмовому вигляді у присутності свідків шляхетської належності з обов'язковою реєстрацією у книгах замкового суду. Під час сесії земського суду цей запис переносився «з книг замкових до книг земських». За відсутності воєвод і старост такі записи мали право вчиняти підстароста, суддя і писар [4].

В Українській гетьманській державі нотаріальні функції виконував писар, а також генеральна військова канцелярія, яка здійснювала військове, адміністративне, фінансове та судове управління. Тут розглядали всі документи, що надходили від полковників і сотників, магистратів і ратуш, укладали гетьманські універсали й інші акти гетьманської влади, вели дипломатичне листування, складали проекти міжнародних договорів. На чолі полку стояв полковник, який здійснював керівництво округою з допомогою полкової адміністрації: обозного, писаря, осавула, хорунжого. Сотню очолював сотник. При ньому діяла сотенна адміністрація на зразок полкової. У кожному полковому, сотенному місті був також міський отаман. На селі громада обирала війта, а справами козаків відав отаман, який обирався козаками [5; 6].

Нелін О.І. у своїй праці зазначає, що в Україні існували досить розвинені торговельні відносини, а тому було розвинене й зобов'язальне право. Зобов'язання виникали як із договорів, так і з деліктів. Договори укладались при свідках і реєструвались у спеціальній книзі місцевого врядування, тобто мали бути оформлені в письмовій формі. Однак самотійного інституту нотаріату в Українській гетьманській державі не було. В українських землях у складі Російської імперії спочатку зберігало чинність звичаєве право. Але згодом, у 1840 р., на Лівобережну, а в 1942 р. і на Правобережну Україну було поширено чинність «Зводу законів Російської імперії» в 15-ти томах, затвердженого 01.01.1835 р., який започаткував укладення договорів в Україні домашнім, нотаріальним, явочним або кріпосним

порядком. Законодавство розрізняло договір купівлі-продажу нерухомого майна та договір купівлі-продажу рухомого майна. Продаж нерухомого майна відбувався через оформлення купчих, тобто нотаріально, і детально регулювався законом. Для купівлі-продажу рухомого майна закон не встановлював письмової форми; словесна угода могла бути в разі потреби підтверджена свідками [6].

Таким чином, ми бачимо поступову інституціоналізацію документарного оформлення правочинів та зміцнення письмової форми як юридичного засобу забезпечення зобов'язальних правовідносин. В епоху Литовсько-Руської держави чітко простежується нормативна вимога фіксації договорів у присутності уповноважених осіб та обов'язкової реєстрації в офіційних книгах, що стало підґрунтям для становлення первинного реєстрового обліку правочинів. У добу Української гетьманської держави нотаріальні функції були органічно інтегровані в адміністративно-військову систему управління, зокрема через діяльність писарів та канцелярій, які виконували функції з обробки, оформлення та фіксації публічно-правових актів. Це засвідчує не тільки правову зрілість суспільства, а й високу роль публічного управління у легітимації правових дій.

А подальше входження українських земель до складу Російської імперії означало перенесення національних правових традицій у нове правове поле, де нотаріат отримав більш усталену форму. Запровадження «Зводу законів Російської імперії» закріпило договірну діяльність у рамках нотаріального, явочного або домашнього порядку, що свідчить про формальне визнання інституту нотаріального засвідчення правочинів. На цьому етапі особливої актуальності набуло нормативне розмежування правочинів щодо рухомого і нерухомого майна, що відповідно вплинуло на розвиток форм нотаріального оформлення. Таким чином, дана історична доба є критично важливою для подальшого інституційного оформлення нотаріату як правового інституту, що виконує важливу функцію у сфері захисту приватної власності, зобов'язального права та правової визначеності в суспільстві.

30 грудня 1922 року перший з'їзд рад уклав Договір про створення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. До компетенції СРСР, як єдиної союзної держави, увійшов і розвиток радянського законо-

давства, а також організаційна побудова нового всесоюзного нотаріату. Це було зроблено з введенням нового Положення про нотаріат – 24 серпня 1924 року. Розвиток союзного законодавства та необхідність забезпечення єдності основних принципів діяльності нотаріату у всіх союзних республіках зумовили створення загальносоюзних актів з нотаріату. Ці питання отримали віддзеркалення у Основах судоустрою СРСР від 15 липня 1924 року, в яких разом із загальними вказівками щодо організації та діяльності нотаріату встановлювалися і розмежування компетенції республік СРСР щодо нотаріату. 14 травня 1926 року була прийнята Постанова «Про основні принципи організації державного нотаріату», на основі якого в союзних республіках, у тому числі в Україні, були розроблені та прийняті аналогічні Положення про державний нотаріат. Згідно з положенням «Про державний нотаріат УРСР» 1930 року право здійснення нотаріальних дій належало державним нотаріальним конторам. Плата за нотаріальні дії переводилася до державних доходів, а держава, у свою чергу, платила заробітну плату нотаріусам та несла витрати по утриманню контор. Державним нотаріусам не дозволялося, крім посади нотаріуса, займати інші державні посади, але нотаріус міг працювати на так званих виборних посадах та займатися викладацькою діяльністю. Що стосується умов отримання посади нотаріуса, то положення 1930 року ставило умову закінчення юридичного факультету університету та річний стаж роботи помічником у нотаріальній конторі. Нотаріусами могли також стати громадяни СРСР, які не мали вищої юридичної освіти, але які пропрацювали суддями не менше п'яти років [7].

Вбачається, що історія радянського нотаріату потребує більш глибокого аналізу. Необхідно вивчити специфічні методи керівництва нотаріальними органами СРСР, недоліки та проблеми роботи нотаріальних контор того часу, питання кадрового складу нотаріусів, а також провести аналіз нормативно-правових актів. Такий аналіз, звісно, не є предметом запропонованої статті, але, розглядаючи етапи еволюції нотаріату, буде не зайвим торкнутися Закону УРСР «Про державний нотаріат», введеного в дію Постановою ВР УРСР №3378 -VIII від 25 грудня 1974 року. Закон УРСР «Про державний нотаріат», 1974 року, як і передуючі йому нормативно-правові акти, не давав чіткого визначення поняття «нотаріат». З тексту Закону

зрозуміло, що це була система тільки державних нотаріальних контор, де працювали державні нотаріуси та посадові особи, що мали право здійснювати нотаріальні дії. Державні нотаріуси підрозділялися на категорії: старші державні нотаріуси, заступники старших нотаріусів та державні нотаріуси. Вони призначалися та звільнялися з посади відповідними органами юстиції (залежно від категорії нотаріуса). Нотаріусом могла бути особа, яка мала громадянство СРСР та вищу юридичну освіту. В окремих випадках дозволялося призначення на посаду нотаріуса особи, що не мала вищої юридичної освіти [7].

Порівняно з Положенням «Про нотаріат» 1930 року, були знижені вимоги щодо повної юридичної освіти. Обов'язковим стало стажування в нотаріаті. Загальне керівництво нотаріатом здійснювали Рада Міністрів СРСР та Рада Міністрів УРСР, виконком місцевих рад народних депутатів, а також інші державні органи відповідно до радянського законодавства. Це означає, що про незалежність та самостійність у діяльності нотаріусів не йшлося. Зазначимо, що завданням нотаріату була охорона соціалістичної власності, прав і законних інтересів громадян, державних установ, зміцнення законності та запобігання правопорушенням (ст.1 Закону). Отже, вагоме місце в діяльності радянського нотаріату займав захист майнових інтересів, насамперед, держави, а потім – громадян. І це не дивно в умовах тоталітарного режиму. Значно розширилося коло нотаріальних дій, які могли виконувати нотаріуси: це нотаріальні дії, що засвідчували безспірне право; нотаріальні дії, спрямовані на посвідчення фактів; надання документам виконавчої сили; нотаріальні дії, направлені на збереження майна, документів і доказів [7; 8].

З вищенаведеного можемо зробити висновок, що Радянський етап становлення нотаріату в Україні позначився глибокою трансформацією цього інституту відповідно до політико-правових ідеологем тоталітарної держави. Нотаріат остаточно втрачає автономію та перетворюється на жорстко централізовану ланку державного апарату, що перебуває під прямим контролем органів виконавчої влади СРСР та УРСР. Після затвердження Положення 1924 року та Закону УРСР 1974 року нотаріальні контори функціонували виключно як державні установи, фінансовані з бюджету, а нотаріуси стали

державними службовцями з обмеженням у професійній свободі. Це забезпечувало повне підпорядкування нотаріальної діяльності інтересам держави, а не громадянина, що кардинально змінювало саму суть інституту, який історично мав захищати приватні права.

У радянському нотаріаті було чітко задекларовано його завдання – не стільки забезпечувати юридичну визначеність правочинів громадян, скільки охороняти соціалістичну власність і зміцнювати державну дисципліну. Нормативно-правові акти цього періоду формалізували процедури, але водночас виключали можливість існування приватної або незалежної нотаріальної практики. Хоча відбулося певне розширення кола нотаріальних дій, це не супроводжувалося посиленням правозахисної функції нотаріату. Навпаки, пріоритетність державного інтересу над інтересами особи унеможлиблювала становлення нотаріату як інструменту правової рівноваги. Таким чином, радянський нотаріат функціонував не як гарантія приватної ініціативи чи правової безпеки, а як адміністративно-бюрократичний інструмент контролю та регуляції правових дій у межах пануючої ідеології.

Що стосується розвитку нотаріату на сучасному етапі розвитку, то слід відзначити, що політичні та економічні процеси, що відбувалися в Україні в кінці 80-х - початку 90-х років, відбулися і на системі нотаріальних органів. З переходом суспільства до ринкових відносин, законодавчим визнанням рівноправності усіх форм власності, розвитком підприємницької діяльності і процесів приватизації стало очевидним, що державний нотаріат втрачає своє значення і не може повністю виконувати покладені на нього функції. Пояснень цьому було декілька: по-перше, досить слабка організація органів нотаріату, як наслідок, надзвичайна перевантаженість у роботі державних нотаріальних контор; по-друге, втрата у нотаріусів зацікавленості в результатах своєї діяльності та особистої відповідальності перед клієнтом і, відповідно, низька продуктивність і ефективність їхньої праці [9, с. 18]; по-третє, дефіцит кваліфікованих кадрів у нотаріальному корпусі. Існуючі низькі посадові оклади визначали рівень юридичної підготовки у нотаріусів [10, с. 16].

Деякі автори зазначають, що та робота, яку проводило Міністерство юстиції України у справі вдосконалення системи

нотаріату, не могла істотно вплинути на стабілізацію нотаріальної діяльності. Працівники нотаріату нерідко порушували питання про те, що стиль і методи керівництва ним не відповідають вимогам часу, а існуючі проблеми не розв'язуються. Недостатня забезпеченість нотаріальними бланками, відсутність у кожного нотаріуса гербової печатки, посвідчення величезної кількості нікому не потрібних копій документів, невдало встановлений режим роботи нотаріальних контор, їх вкрай малі штати породжували черги, не виправдані втрати робочого і особистого часу, нарікання і невдоволення громадян. Керівництво ж державного нотаріату, на думку самих нотаріусів, знаючи всі ці проблеми, не поспішало з їх вирішенням, допускало паперотворчість, адміністрування, видимість пошуку шляхів усунення недоліків [11, с. 64].

Проголошення незалежності України 24.08.1991 р., початок радикальних перетворень в усіх сферах державного і суспільного життя започаткували нову сторінку в історії українського нотаріату. Розбудова ринкових відносин в Україні та відновлення інститутів приватної власності, оренди, застави, підприємництва, подальше поглиблення процесів приватизації тощо, об'єктивно зумовили необхідність проведення радикальної реформи органів нотаріату. Закон України «Про нотаріат», прийнятий 02.09.1993 р., визначив правові засади сучасного нотаріату і вперше в Україні поряд з державним увів приватний нотаріат, чим усунув державну монополію, яка існувала раніше, посилив роль нотаріату в суспільному житті української держави, зробив фігуру нотаріуса ще вагомішою, підняв її престиж і значущість усієї професії юриста. За цим законом для вчинення нотаріальних дій утворено державні нотаріальні контори і державні нотаріальні архіви. У населених пунктах, де немає нотаріальних контор, нотаріальні дії вчиняються уповноваженими на це посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних і місцевих рад. Учинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України [12; 6].

Таким чином, сучасний етап розвитку нотаріату в Україні ознаменувався кардинальною трансформацією цього правового інституту – від централізованої державної структури радянського зразка до змішаної моделі, що поєднує державну й приватну

форми діяльності. Цей перехід був зумовлений як об'єктивними викликами доби постсоціалістичних реформ, так і глибокими структурними кризами у функціонуванні радянської системи нотаріату: перевантаженість, брак мотивації у нотаріусів, слабе кадрове забезпечення та низький рівень організаційної ефективності. Прийняття Закону України «Про нотаріат» у 1993 році стало поворотним моментом: законодавчо було закріплено існування приватного нотаріату, що ліквідувало державну монополію на нотаріальні послуги та заклало підвалини для формування конкурентного професійного середовища.

Розвиток приватної нотаріальної практики в умовах ринкових відносин сприяв посиленню відповідальності, професійної автономії та підвищенню якості нотаріальних послуг. Інституційне підсилення нотаріату, створення державних нотаріальних архівів, делегування повноважень посадовим особам місцевого самоврядування в сільській місцевості та можливість вчинення нотаріальних дій за кордоном через консульські установи України – все це є ознаками адаптації нотаріального інституту до сучасних потреб правового суспільства. Сучасний нотаріат в Україні набув не лише функціональної гнучкості, а й почав розглядатися як інструмент правозахисту особи в умовах зростаючої правової свідомості громадян та зміцнення демократичної правової держави.

Список використаної літератури:

1. Черниш В.М. Історико-правовий аспект вітчизняного нотаріату. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2010. № 1. С. 49-51.
2. Тодоров І.Я., Суботін В.Н. Історія держави і права України: підручник. Донецьк: ДГТ. 1998. 187 с.
3. Злотніков М.Р. Піддячі іванівської площі. *Нотаріальний вісник*. 1998. № 1. С. 40.
4. Статути великого князівства Литовського: у 3 т. Статут великого князівства Литовського 1588 за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса. 2004. Т. 3. С. 218-219.
5. Нелін О. І. Еволюція спадкового права в Україні (історико-правовий аспект) : монографія О. І. Нелін. Київ. 2009. С. 98.
6. Нелін О. І. Становлення і розвиток інституту нотаріату в Україні (історично-правовий аспект). Теорія та історія держави і права. Юридична Україна. 2012.
7. Давиденко А.О. Історія виникнення нотаріату в Україні. *Вісник Запорізь-*

- кого національного університету. 2010. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/jur-2010-4/022-28.pdf>
8. Закон УРСР «Про державний нотаріат СРСР» від 25.12.1974», введ. в дію Пост. ВР УРСР № 3378-VIII. URL: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sssr4488.htm/>.
 9. Черватенко І. М. Поняття нотаріального акту – документу та його ознаки. *Актуальні проблеми юридичної науки: Збірник тез міжнародної наукової конференції «Восьмі осінні юридичні читання»*. Хмельницький. Видавництво Хмельницького університету та права, 2009. С. 492-494.
 10. Радзієвська Л. К., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2000. 317 с.
 11. Фурса Є. Новий погляд на термінологію спадкових правовідносин. *Право України*. 2002. № 9. С. 115-120.
 12. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 39. Ст. 383.

Babenko V. M. Features of the formation and development of the institute of notariality in Ukraine

The article determines that the Old Russian stage of the formation of notarial services on the territory of Ukraine is a fundamental period of the formation of the primary elements of documentary support for legal relations that arose in society. Despite the lack of institutionalization of notarial bodies in the full sense, already in the XII-XIV centuries there are signs of the emergence of functions related to modern notarial services. The article emphasizes the gradual institutionalization of documentary support for legal transactions and the strengthening of the written form as a legal means of ensuring binding legal relations. In the era of the Lithuanian-Russian state, the regulatory requirement for recording contracts in the presence of authorized persons and mandatory registration in official books is clearly traced, which became the basis for the formation of primary registration of legal transactions. During the era of the Ukrainian Hetmanate, notarial functions were organically integrated into the administrative-military system of governance, in particular through the activities of clerks and chancelleries, which performed the functions of processing, registration and recording of public-legal acts, which testifies not only to the legal maturity of society, but also to the high role of public administration in the legitimization of legal actions.

The article determines that the Soviet stage of the formation of notarial services in Ukraine was marked by a deep transformation of this institution in accordance with the political and legal ideologies of the totalitarian state. The notary public finally loses its autonomy and turns into a rigidly centralized link of the state apparatus, which is under the direct control of the executive authorities of the USSR and the Ukrainian SSR. After the approval of the 1924 Regulation and the 1974 Law of the Ukrainian SSR, notary offices functioned exclusively as state institutions financed from the budget, and notaries became civil servants with restrictions on professional freedom, which ensured the complete subordination of notarial activities to the interests of the state, not the citizen, which radically changed the very essence of the institution, which historically was supposed to protect private rights.

The article establishes that the modern stage of the development of notarial services in Ukraine was marked by a radical transformation of this legal institution - from a centralized state structure of the Soviet model to a mixed model combining state and private forms of activity, which was due to both the objective challenges of the era of post-socialist reforms and deep structural crises in the functioning of the Soviet notarial system: overload, lack of motivation among notaries, weak staffing, and a low level of organizational efficiency. The adoption of the Law of Ukraine «On Notaries» in 1993 was a turning point: the existence of private notaries was legally enshrined, which eliminated the state monopoly on notarial services and laid the foundation for the formation of a competitive professional environment.

Key words: administrative and legal regulation, administrative and legal mechanism, interaction, control, notary, notary, protection, human rights, status.